

GÜLQIZ ADİLOVA*

BAYATI SİNTAKSİNİN POETİK ÇALARLARI

XÜLASƏ

Azərbaycan bayatılarında dil faktlarının zənginliyi, fikrin tam, lakin olduqca yığcam şəkildə ifadəsi ilə yanaşı, çox maraqlı cümlə strukturları özünü göstərir. Dörd misralıq kiçik bir parçada xalqın əsrlər öncə yaratmış olduğu cümlə tipləri, onların strukturu, yarandığı dövrün dil faktlarının müasir dil faktları ilə səslənməsi diqqəti cəlb edir. Müxtəlif quruluşlu cümlə tiplərini özündə əks etdirən bir bayatı qədim xalq dilinin müasir Azərbaycan dilçilik elmi üçün nə dərəcədə əvəzsiz bir mənbə rolunu oynadığını sübut edir. Dilin qrammatik qaydalarından xəbərsiz xalq həcmcə kiçik lirik parçalarla sadə cümlənin bütün növlərindən mürəkkəb konstruksiyalı cümlələrə qədər rəngarəng cümlələr qurmuş və onların müxtəlif növlərini yaratmışdır.

Məqalədə bayatı kontekstində dil vasitələrindən məqsədyönlü istifadənin onlardakı daxili dinamikliyi, rəngarəng və zəngin məna incəlikləri linqvistik baxımdan təhlil edilir.

Açar sözlər: *bayatı, poetik təfəkkür, folklor dili, ekspressiv funksiya, poetik nitq.*

Şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri əsrlər öncə xalqımızın şifahi nitqinin, bədii düşüncə tərzinin necə formalaşmış olduğunu, zaman keçdikcə necə inkişaf edərək zənginləşdiyini öyrənmək üçün geniş material verir.

Əsasən dörd misralıq lirik parçalarda özünün çoxəsrlik tarxini, yaşam əhval-ruhiyyə-sini, ruhi kədərini, psixoloji durumunu, sevincini poetik sintaktik qəliblərdə əks etdirən xalq elmi və bədii təfəkkürünün paralel inkişaf etdiyini misralardaxili qafiyələrin dinamikliyində, ritmin harmoniyasında, aktual üzvlənmədə aydın göstərir.

Aristotel "Poetika" əsərində ritm, söz və harmoniyanın bədii yaradıcılıqdakı rolunu xüsusi qeyd etmişdir: "Təqlid də harmoniya və ritm kimi, insan təbiətinə xas olduğundan, hələ ən qədim zamanlardan həmin təbii qabiliyyətə malik olanlar onu tədricən inkişaf etdirərək, improvizasiyadan (əsil) poeziyanı yaratmışlar" [Aristotel: 2006, s.27].

Aydındır ki, normativ sintaksis söz birləşməsi, cümlənin quruluşu, cümlədə sözlərin müəyyən edilmiş qaydada düzülüşü ilə, qrammatik əlaqələrlə məşğul olur. Poetik sintaksis isə əsasən poetik mətnlərdə – misra və bəndlərdə cümlələrin qurulması və cümlə üzvlərinin sıralanması ilə məşğul olur. Poetik sintaksis adi sintaktik qaydaların poetik nitqdə bədii təsir yaratmaq üçün istifadə olunan formalarını öyrənir. Normativ sintaksisdən fərqli olaraq, poetik sintaksisdə söz seçmək, onlardan cümlə quruculuğunda məharətlə istifadə edərək poetik cümlələr qurmaq məsələsi əsasdır. Poetik sintaksis poetik nitqi təşkil edən, emosionallığı, ahəngdarlığı ilə seçilən cümlələrin hesabına yaranır. Dilin sintaktik səviyyəsində normadan uzaqlaşmalar poetik nitqə xas əlamətdir. Linqvistik vasitələrin obrazlı və simvolik başa düşülməsi poetik təhlilin tərkib hissəsidir. Antik dünyanın ən böyük poetika tədqiqatçısı olan Aristotel "Poetika" əsərində göstərir ki, hər bir sənətin məqsədi təbiətə çatışmayan şeyləri tamamlamaqdan ibarətdir. Ancaq burada irəli sürülən fikirlər adi sözlərlə ifadə olunmamalıdır. Sənətkar sözün əsil mənasında poetik sənət nümayiş etdirməlidir [Aristotel: 2006, s.8].

* Bakı Slavyan Universiteti, gulagh2@mail.com

İnsanın estetik hisslərinin ilk mənbəyi qoynunda yaşadığı təbiətin ecazkar, gözəlliyidir. Poetik fikir də ilk olaraq təbiət hadisələrinin müşahidəsi nəticəsində formalaşır. İnsanlar onları əhatə edən maddi aləmi təfəkkürlərində daha çox gördükləri kimi deyil, görmək istədikləri kimi canlandırır, sözlə materiyanın poetik tablosunu yaradırlar. Bununla da təbiəti obrazlı əks etdirən nəğmələr, bayatılar, xalq mahnıları və s. poetik nitq nümunələri meydana gəlir. Bu baxımdan da, bayatıların dili xalqın gerçəkliyi dərk etdiyi şəkildə ifadə etdiyi dildir, həyat və təbiət hadisələrinin obrazlı, bədii inikasıdır. Bu cür inikas insanlarda diqqətə çatdırmaq istədikləri hər hansı məlumata diqqətin daha da artırılması istəyindən irəli gəlmişdir. Praqa dilçilik məktəbinin görkəmli nümayəndələrindən R.Yakobson dilin poetik funksiyasını belə izah edir: “Məlumata istiqamətlənmə, belə ki məlumata diqqətin məlumat xatirinə artırılması dilin poetik funksiyası adlanır” [Якобсон: 1976, s.202].

Poetik nitqdə obrazlı dil vasitələrinin seçilərək işlədilməsi sintaktik quruluşun poetikliyinə təsir edir. Aşağıdakı bayatıya nəzər salanda bunu aydın görmək olar:

Bu dağlar ulu dağlar,
Çeşməli, sulu dağlar.
Burda bir qərrib ölüb,
Göy kişnər, bulut ağlar [Bayatılar: 2004, s.25]

Göründüyü kimi, bayatının sön misrasında real təbiət hadisələrinin – göy gurultusunun atın kişnəməsinə, yağışın yağmasının buludun ağlamasına bənzədilməsi ilə baş tutan metaforikləşmə yüzilliklər öncə yaşayan insanların hisslərini poetik dillə ifadə etmək bacarığından xəbər verir. Həmçinin, bu ifadələrin nəticə budaq cümləsi konstruksiyasında, həm də misra daxilində paralel cümlələr şəklində, budaq cümlənin iki bərabər komponenti kimi işlənməsi misranın poetik quruluşunu təmin edir.

L.Y.Lotman “Bədii mətnin quruluşu” əsərində poetik nitqin öz funksiyalarına və həyata keçirilmə üsullarına, bədii dil vahidlərinin özünəməxsus xüsusiyyətlərinə və poetik əlamətlərinə görə təbii dildən xeyli mürəkkəb olduğunu hesab edir [Лотман: 1998, c.7].

Bayatılardan linqvistik material kimi istifadə edərək xalq dilinin yığcamlığını, obrazlılığını üzə çıxarmaq mümkündür. Bu zaman bayatı kontekstində poetik yük müxtəlif sintaktik fiqurların üzərinə düşür.

Bayatı yaradanlar nitqlərində daha böyük ifadəliliyə nail olmaq üçün ritorik suallardan, bədii xitablardan, bədii təyinlərdən, təkrarlardan, inversiyadan və s. sintaktik fiqurlardan istifadə edirlər. Bəzi dilçilər sintaktik fiqurları “təkcə obrazlı və bədii nitqin deyil, həm də obrazlı olmayan nitqin ifadəliliyini artıran vasitələr hesab edirlər” [Хурматуллина və б.: 2014].

Bayatı kontekstində ən çox işlənən sintaktik fiqurlardan biri bədii təkrardır. Poetik sintaksisi təkrarsız təsəvvür etmək mümkün deyil. Təkrarın anafora və epifora kimi növləri poetik nitqə xüsusi ifadəlilik verir. Q.Y. Solqanik “Sintaktik üslubiyyət” kitabında cümlələr arasında paralelizmin anafora və epifora ilə möhkəmləndiyini göstərir [Солганик: 1973, c.171].

Anafora misralarda və ya cümlələrdə ilk sözlərin, ifadələrin təkrarı, epifora isə anaforanın əksi, yəni misraların və cümlələrin son sözlərinin təkrarıdır:

Dərya, səndən kim keçdi?
Kim qərq oldu, kim keçdi?
Yadıma kimlər düşdü?

Xəyalımdan kim keçdi? [Bayatılar: 1985, s.104].

Bu yara kim sadağa?
Kim qurban, kim sadağa?
Mən Məcnun varisiyəm,
Qoymaram kimsə dağa [Bayatılar: 2004, s.128].

Verilmiş bayatılarda təkrarın hər iki növündən - anaforadan (*kim*) və epiforadan (*keçdi*, *sadağa*) istifadə olunmuşdur. İkinci misrada iki sadə müxtəsər cümlənin *kim* əvəzliyi ilə başlaması anaforanın misra daxilində növbələşməsidir. Hər misranın sonunda təkrarlanan *keçdi* feili və *sadağa* ismi epiforadır. Dörd misralı poetik mətnə ritorik sualın, təkrarın, sintaktik paralelizmin ritm və intonasiyası həm bəndin, həm beytin, həm də misranın poetik sintaksisini yaradan xalqın dilinin koloritliyinin göstəricisidir.

Göründüyü kimi, hər bir misranın sintaktik konstruksiyasının ritorik ifadəliliyi, misradaxili cümlələrin estetik quruluşu mətnin ümumi mənasının poetik qavranılması üçün zəmin yaradır. Misralarda *kim* sual əvəzliyinin təkrar edilməsi ilə təsəvvüdə sanki böyük insan kütləsi canlanır. Həmçinin, bu əvəzlilər qrammatik təbiətlərinə görə bayatı kontekstində misra və ya bənd daxilindəki müstəqil cümlələri əlaqələndirir.

Digər bayatıya nəzər salaq:
Əzizim qar qalandı,
Qar yağdı, qar qalandı.
Qarqalar laçın oldu,
Laçınlar qarqalandı [Bayatılar və manilər: 2005, s.50].

İkinci misrada müxtəsər paralel cümlələrin mübtədasi eyni leksik vahidlə ifadə olunan anaforadır.

Aşağıdakı bayatıda *nə* inkar bağlayıcısı anaforadır.
Apardılar gülümü,
Eylədilər zülümü,
Nə qoydular deyəyim.
Nə kəsdilər dilimi [Bayatılar və manilər: 2005, s.16].

Burada *nə* inkar bağlayıcısı hər misranın əvvəlində təkrarlanıb. Bayatılarda anaforadan fərqli olaraq, epiforadan daha çox istifadə olunub.

Görkəmli dilçi alim Musa Adilov “Azərbaycan dilində sintaktik təkrarlar” adlı tədqiqat əsərində *sintaktik* dedikdə “iki ifadənin (cümlə, söz birləşməsi) eyni quruluşa malik olması və ya sintaktik paralelizm hadisəsinin nəzərdə tutulduğunu bildirir. Müəllif Sintaktik konstruktiv təkrarlardan ibarət olan söz birləşmələri və cümlələrin üzvlərə ayrılmadığını, təkrarlanan komponentlərin ayrı-ayrı cümlə üzvü deyil, tabe edən tərəfin tabe tərəflə birlikdə bir cümlə üzvü şəklində işləndiyini göstərir və bu cür təkrarları daxili üzvlü təkrarlar adlandırır [Adilov: 1974, s.3-4]. Bu da onu deməyə imkan verir ki, poetik nitq sintaksisində vacib məsələlərdən biri dilin ifadəliliyinə nail olmaq üçün birləşmənin tərəflərini təşkil edəcək sözlərin seçilərək məharətlə birləşdirilməsidir:

Ay çıxdı düzə düşdü,
Qıvrım tel üzə düşdü.
Fələk bir iş işlədi
Ayrılıq bizə düşdü [Bayatılar və manilər: 2005, s.12].

Göründüyü kimi, bayatının üçüncü misrasındaki daxili üzvlü təkrar – *iş işləmək* feili söz birləşməsi cümlə şəklində (Fələk bir *iş işlədi*) özünü göstərir.

Digər bayatıya nəzər salmaq:

Fələyi dindirəydim,

Bilməzin bildirəydim.

Mənə yazı yazanda

Qələmin sındıraydım [Bayatılar və manilər: 2005, s.59].

Bilməzin bildirmək feili söz birləşməsi cümlə şəklində (*Bilməzin bildirəydim*) ifadə olunub.

Bayatıların dilində söz təkrarları ilə yaranan paralel sintaktik cərgələrdə daha çox *sintaktik paralelizm* özünü göstərir. Müxtəlif vaxtlarda folklor nümunələrində paralelizmin tədqiqi ilə əlaqədar istər xarici, istərsə də Azərbaycan alimləri tərəfindən elmi araşdırmalar aparılmış, dəyərli fikirlər irəli sürülmüşdür. Bunlardan A.N.Veselovski, R.Yakobson, Y.M.Meletinski, Ə.Ə.Dəmirçizadə, M.Adilov, K.Abdullayev, K.Vəliyev və digər tədqiqatçılar paralelizmin dil və nitqə yaranma səbəbini izah etməklə yanaşı, istər epik, istərsə də lirik əsərlərdə onun linqvistik-poetik təhlilini vermişlər.

Ə.Ə.Dəmirçizadə “Kitabi - Dədə Qorqud dastanlarının dili” kitabında paralelizm terminini müvazilik termini kimi işlətməmiş və onu müxtəlif dil hadisələrinə aid etmişdir [Dəmirçizadə: 1959, s.26-27].

Epik yaradıcılığın qədim ifadə tərzini adlandırılan paralelizm [Meletinski: 1968, s.41] şifahi xalq ədəbiyyatının həm də lirik janrlarında geniş əks olunmuşdur. A.N.Veselovski dünyanın bir çox xalqlarının folklor nümunələri üzərində araşdırmalar apararkən belə nəticəyə gəlir ki, qədim insanların animistik düşüncələrində formalaşan və müxtəlif xalqlar üçün eyni olan psixoloji paralelizmdə iki motiv – insan məzmunu ilə təbiət məzmunu qarşılaşdırılır. Onlar bir-birini aydınlaşdırır və üstünlük insan məzmunu ilə dolu olan tərəfdədir [Veselovski: 1989, s.109-112].

Bayatıların əksəriyyətinin ilk iki misrasında təbiət hadisəsi, sonrakı misralarında insanlara məxsus hadisələr əks olur:

Gün ortada dayanar,

Aləm nura boyanar.

Bir bayatı deyərəm,

Yar yuxudan oyanar [Bayatılar: 1985, s.64].

Nümunələr göstərir ki, iki tabesiz mürəkkəb cümlədən təşkil olunmuş bayatıda hər iki mötəvi bir-biri ilə əlaqələndirən əsas vasitə hadisələrin qarşılıqlı şəkildə doğurduğu müsbət emosiyalardır.

M.Adilov psixoloji paralelizmdə komponentlərin semantik əlaqədə olmadığını, komponentlər arasında məna rəbitəsinin (qarşılaşdırma, müqayisə, sadalama və s.) ancaq sintaktik paralelizmdə özünü göstərdiyini bildirir [Adilov: 2020, s.6]. Yuxarıdakı bayatıda da bunlar əksini tapmışdır.

Bayatılarda sintaktik vahidlərin bədii dəyərini artıran, ona estetik forma verən vasitələrdən biri də sintaktik paralellikdir. M.Adilov “Azərbaycan dilində sintaktik paralelizm” məqaləsində sintaktik paralelizmin mahiyyətini belə şərh edir: “Bir sintaktik vahidə məxsus quruluş tərzini eyni və ya qismən dəyişilmiş tərzdə təkrar olunur. Burada təkrarlanan şey məhz ifadə tərzidir, sxemdir” [Adilov: 1971, s.31].

Aşağıdakı nümunəyə nəzər salmaq:

Qönçə güləm, bağdanam,
Tər lələyəm, tağdanam.
Bostançıdan xəbər al,
Desin hansı tağdanam [Bayatılar: 1985, s.113].

İlk iki misra paralelizm əsasında qurulub. Cümlələrin hər biri eyni sintaktik vahiddən ibarətdir.

K.Vəliyev “Azərbaycan eposunun poetik sintaksisi” əsərində paralelizmi aşağıdakı bölgü əsasında təsnif edir:

1. Dil-nitq paralelizmi (normativ – üslubi paralelizmi);
2. Cümlədaxili-məndaxili paralelizm;
3. Tam-yarımçıq paralelizm;
4. Ortaq sözlü, orta q sözsüz paralelizm;
5. Düz-əks paralelizm [Nərimanoğlu: 2009, s.199].

Bayatılar, demək olar ki, paralelizm əsasında qurulur. Ona görə də bayatı kontekstində paralelizm nümunələrinə çox rast gəlinir. Aşağıda verilmiş cümlə dil paralelizminə aiddir:

Amil minayə dəyər,
Xalın minayə dəyər.
İl var, bir günə dəyməz,
Gün var, min ayə dəyər [Bayatılar: 1960, s.235].

Bütövlükdə tərkib hissələri təyin budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlədən ibarət olan qarışıq tipli tabesiz mürəkkəb cümlənin komponentləri eyni sintaktik modelə malikdir. Müşahidələr göstərir ki, bayatılar dildən-dilə keçdiyi üçün nitq paralelizmini müəyyən etmək çətinidir.

Namərdi gəl yüz qandır,
Əlli qandır, yüz qandır.
Kəbə yıxmaq bir evdir,
Könül yıxmaq yüz qandır [Bayatılar, 1960, s.236].

Nümunədəki qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlənin hər iki komponenti dil paralelizminə aiddir. Dil paralelizmi dildə atalar sözü, zərb-məsəl kimi hamı tərəfindən işlənir. K.V. Nərimanoğlu dil paralelizminin nə vaxtsa, nitq paralelizmindən yaranmış olduğunu qeyd etmişdir [Nərimanoğlu: 2009, s.200].

K.Abdullayevin fikrincə, tam sintaktik paralelizmlər struktur baxımdan cümlə üzvlərinin və ya daha böyük sintaktik vahidlərin mütləq eynilik baxımından bir-birini izləməsindən yaranır [Abdullayev: 2016, s.298].

Araz aşanda mələr,
Kür qovuşanda mələr,
Balalar anasından
Ayrı düşəndə mələr [Azərbaycan ədəbiyyatı inciləri, 1988, s.14].

Verilmiş bayatıdakı cümlələr də bu şəkildə bir-birini izləyərək paralel komponentlərə çevrilib mətn yaratmışdır. Hər üç komponent arasında zaman zərfliyinin paralelliyi ilə bərabər, orta q sözlü paralelizm var. Bayatı məndaxili sintaktik paralelizmə, eyni zamanda, çoxüzvlü sintaktik paralelizmə nümunədir.

Aşağıdakı bayatıya nəzər salmaq:

Bağça məndə, bar məndə,
Heyva məndə, nar məndə.
Sinəm əttar dükanı,

Hər nə desən var məndə [Bayatılar və manilər, 2005, s.21].

Bayatının ilk iki misrasındakı paralel cümlələrin sonunda *məndə* (-dir xəbər şəkilçisi ellipsisə uğrayıb) xəbəri epiforadır. Sonuncu misrada *məndə* sözü cümlənin tamamlığı olduğu halda, poetik sintaksisə xas əlamət kimi inversiyaya uğrayaraq epiforik bəndin yaranması üçün vasitə olmuşdur.

İnversiya - poetik nitqdə ritm, qafiyə yaratmaq, mətnin ümumi məzmununa poetik rəng verirmək üçün istifadə olunan sintaktik fiqurdur. İnversiya zamanı poetik sintaksisdə cümlə üzvlərinin hamı tərəfindən qəbul edilmiş ardıcılığı qeyri-adi söz sırası ilə əvəzlənir: Beləliklə, danışq zamanı ifadəliliyə nail olmaq üçün cümlə üzvlərinin yerlərinin dəyişilməsi ilə ənənəvi söz sırası pozulur.

Söz sırası mətnqurucu funksiyaya malikdir. Söz sırası mətnin yaranmasında formal vasitə kimi çıxış edir. Söz sırasının mətnyaradıcı vəzifəsi sintaktik paralelizm, inversiya və ellipsis hadisəsi faktorları ilə bağlıdır [Çağdaş: 2015, s.30].

Yol düşdü Cəlayıra,
Sən də gəl Cəlayıra.

Mən səndən ayrılmanam,

Məgər əcəl ayıra [Məmmədova: 1975, s.61].

Nümunədən də görünür ki, mətnin qurulmasında iştirak edən ilk iki cümlədə inversiya var. Birinci cümlədə (*yol düşdü*) əvvəldə, ikinci cümlədə (*gəl*) ortada işlənib. Üçüncü cümlədə ənənəvi söz sırası gözlənilib. Cümlədə söz sırasının pozulması bayatının poetik sintaksisinə xüsusi ifadəlilik vermişdir.

K.Abdullayevin fikrincə, inversiya zamanı ümumi üzvün bütün mətnin əvvəlində deyil, mətn komponentləri arasında orta qövqədə işlənməsində əsas məqsəd həmin komponentlərin bir-birinə bağlanmasına nail olmaqdır [Abdullayev: 2012, s.157]. İnversiya bayatılarının poetik sintaksisində əsas amil kimi çıxış edir:

Bağa girdim əzəldən,
Dəstə tutdum xəzəldən.
Bilsəydim vəfan budur,

Dost olmazdım əzəldən [Bayatılar və manilər: 2005, s.22].

Bayatı kontekstindəki birinci, ikinci, dördüncü cümlələrin xəbərinin inversiyaya uğrayaraq ortada işlənməsi ilə mətnin mənası güclənir, nitq daha ifadəli olur.

R ritorik sual – cavab tələb etməyən sualdır. R ritorik sual cavab almaq məqsədi ilə hər hansı informasiyanı aydınlaşdırmaq istəyi ilə verilmir. Bəlkə də, ritorik sualın cavabı hər kəsə məlumdur. Poetik nitqdə güclü ekspressiya yaratmaq, daha böyük ifadəliliyə nail olmaq üçün ritorik suallardan istifadə edilir. Bəzən də, əksinə, cavab heç kimə məlum olmur.

Məlumdur ki, təfəkkürün inkişafının əsasında maraq durur. Maraq sayəsində müxtəlif suallar yaranır və bu suallara tapılan cavablar cəmiyyətin inkişafını tənzimləyir:

Ay doğub batarmola?

Ülkərə çatarmola?

Ana baladan ayrı,

Dincəlib yatarmola? [Azərbaycan bayatıları: 1984, s.202].

Bayatılardakı *batarmola*, *çatarmola*, *yatarmola* sözlərindəki – *m-ola* sual cümləsinin formal əlaməti kimi görünə də, əslində *-mü* (*-mi*, *-mu*, *-mü*) sual ədatının və fikrə münasibət bildirən *görəsən* ara sözün mənasını özündə birləşdirir. Həmçinin, sualın bu formada qoyulması canlı xalq danışığı dili üçün xarakterik xüsusiyyətlərdəndir. Burada sual ədatı ilə modal sözün qovşağında iki sait yanaşı gəldiyi üçün tələffüzdə birinci sait düşüb. Bununla da, misralarda təkrarlanan *m* musiqili samiti sanki sözlərin ritmik rəqsini yaradıb.

Cümlələrin ümumi mənasından da görünür ki, suallar kimə və ya kimlərdənəsə cavab almaq məqsədilə söylənmiş adi suallar deyil, ümumbəşəri kədərdən doğan ritorik suallardır. Lirik qəhrəmanın öz içindəki mənə və Tanrıya ünvanladığı, ancaq, cavab gözləmədiyi sualdır. Çünki burada balasından ayrı düşən ananın həsrətini, övladı olmayan, ömrünün qürub çağında tənhalıqla baş-baş qalan sonsuzun dərini yox edəcək cavablar axtarılır.

Yazılı ədəbi dilə qədərki ilkin şifahi ədəbi dil nümunələrində xalqın estetik ruhu, təbii dilin bədii çalarlığı görünür.

Sözün poetik vüsət alması ədəbi dilin səciyyəvi xüsusiyyətlərindəndir. Fikrin obrazlı ifadəsi həyat həqiqətinin bədii dona bürünməsidir. Başqa cür desək, poetik sözlər bir başa estetik düşüncənin obrazlı və incə ifadəsidir. Bayatıların dilinin zənginliyi, koloritliliyi bir daha sübut edir ki, poetik sintaksis poetik nitqlə əlaqədar olduğu kimi, poetik nitq də poetik düşüncənin məhsuludur.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev K. (2016). Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri, Bakı, 360 s.
2. Adilov M. İ. (1974). Azərbaycan dilində sintaktik təkrarlar. Bakı, "Elm", 232s.
3. Adilov M. İ. (2020). Seçilmiş əsərləri. IX cild. Məqalələr, 1970-1980-ci illər. 448 s.
4. Adilov M. İ. Azərbaycan dilində sintaktik paralelizm, "Elmi əsərlər". Dil və ədəbiyyat №4, Bakı, 1974, s.31-41.
5. Aristotel. (2006). Poetika. Bakı, 118s.
6. Arvad ağısı. (2004). Tərtib edən: Mirzə Abbas Abbaszadə. Bakı, "Səda", 58s.
7. Azərbaycan bayatıları. (2004.) Tərtib edənlər: Abdullayev B., Babazadə Q., Məmmədli E. Bakı, "XXI-Yeni Nəşrlər Evi", 260 s.
8. Bayatılar. (1960). Toplayanı və tərtib edən: Qasımov H. Bakı, "Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı", 254 s.
9. Bayatılar. (1977). Tərtib edən: Məmmədova A. Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 328 s.
10. Bayatılar. (1985). Tərtib edən: Vəliyev V. Bakı, "Yazıçı", 200 s.
11. Dəmirçizadə Ə. Kitabı-Dədə Qorqud dastanlarının dili. (1959), Bakı, 162s.
12. Kitabı-Dədə Qorqud Dastanlarının ensiklopediyası. (2000). (iki cildə), II cild. Bakı, 567 s.

Gulgiz ADILOVA

POETIC SHADES OF BAYATI SYNTAX

SUMMARY

Along with the richness of linguistic facts, full, but very concise expression of thought, very interesting sentence structures are manifested in the bayaties of Azerbaijan. The sentence types created by the people centuries ago, their structures and the echo of the linguistic facts of the period of their creation with modern linguistic facts attracts attention in a small passage consisting of four hemistiches and twenty eight syllables. Bayati reflecting different types of sentence structures proves how invaluable is the role of ancient folk linguistics as a source for modern Azerbaijani linguistics. Unaware of the grammatical rules of the language, the people composed all types of sentences including from smaller lyrical fragments to more complex constructions and created their various types.

The article examines the ways of purposeful use of language means in the context of bayati, their internal dynamics, colorful and rich subtleties of meaning from the linguistic-poetic point of view.

Key words: *bayati, poetic thinking, folklore language, expressive function, alliteration.*

Гюльгыз АДИЛОВА

ПОЭТИЧЕСКИЕ ОТТЕНКИ СИНТАКСИСА БАЯТЫ

РЕЗЮМЕ

В азербайджанских баяты наряду с богатством языковых фактов, полным, но очень сжатым выражением мысли, имеются очень интересные конструкции предложений. В небольшом отрывке из четырех строк привлекают внимание типы предложений, созданные народом много веков назад, их структуры, переключки языковых фактов того периода с современными лингвистическими представлениями. Баяты, включающие в себя разные типы предложений, доказывают, насколько незаменима роль древнего народного языка как источника для современного азербайджанского языкознания. Не зная грамматических правил языка, люди в небольших по объему лирических фрагментах создавали разнообразные типы предложений от простого до сложного.

В статье рассматривается целенаправленное использование языковых средств в контексте баяты, их внутренняя динамика, красочные и богатые семантические тонкости с лингвистической точки зрения.

Ключевые слова: *баяты, поэтическое мышление, фольклорный язык, экспрессивная функция, поэтическая речь.*